

Весна С. Трифуновић
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука
Катедра за друштвено-хуманистичке науке

УДК 37.016::78
DOI 10.46793/Uzdanica20.S.257T
Оригинални научни рад
Примљен: 29. новембар 2023.
Прихваћен: 9. јануар 2024.

ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА МУЗИЧКЕ КУЛТУРЕ И КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ¹

Айспиракџи: Предмет истраживања у овом раду је утемељеност школског учења о културном идентитету у програмима наставе и учења Музичке културе у првом циклусу основног образовања и васпитања у Републици Србији.

Циљ рада је да се испита у којој мери елементи програма наставног предмета Музичка култура омогућавају: остваривање општих циљева и исхода образовања и васпитања оријентисаних на стварање основе за формирање културног идентитета; у којој мери представљају јасну смерницу за развијање школског учења о културном идентитету. Постављени су следећи задаци: дати преглед међународних и националних докумената који представљају оквир за деловање формалног образовања на плану развоја културе и идентитета; анализирати програме наставе Музичке културе у циљу утврђивања елемената којима се подржава учење о културном идентитету. У раду су коришћени: дескриптивно-аналитички метод и анализа секундарне грађе (закона, програма наставе и учења) која уређује однос образовање – културни идентитет. Основни налази истраживања показују да су анализирани програми наставе и учења 1) усклађени са међународним и националним документима који уређују подручје образовања и развијају стратегију повезивања културне и образовних политика; 2) затим, омогућавају учење о култури и идентитету и стварају основу за формирање културног идентитета. Неопходно је, ипак, да програми наставе и учења Музичке културе прошире своју културолошку основу и буду у функцији развоја интеркултуралности.

Кључне речи: култура, културни идентитет, образовање, музичка култура, први циклус основног образовања и васпитања.

УВОД

Опште становиште да је образовање друштвени и индивидуални феномен упућује на његову комплексну улогу и значај како за друштво тако

---

¹ Реализацију овог истраживања финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (бр. уговора 451-03-47/2023-01/ 200140).

и за учеснике процеса образовања. Сложеност феномена образовања (и вишезначан однос између друштва и појединца који „посредује” формално образовање) превазилази границе појединачних наука и захтева његово проучавање у различитим областима науке као антрополошког, културног, историјског, националног и институционалног феномена. Образовање је и динамичан процес који је смештен у контекст одређеног друштва (или групе), који поседује инхерентну способност да се мења и развија у складу са „узусима” које конкретно друштво у датом историјском тренутку бира и успоставља.

Стављањем образовања у „контекст 'одређеног друштва' и у контекст 'одређеног тренутка развоја друштва’” (Антонијевић 2014: 8) истиче се потреба проучавања сложених веза и односа између образовања и друштвено-историјског и културног контекста, тј. потреба контекстуалног проучавања образовања (Антонијевић 2014).

Друштва се одликују одређеном структуром и односима, достигнутом степеном развоја, традицијом, мрежом институција, владајућом легислативом, политичким уређењем и другим карактеристикама које, заједно, чине *низове* зависних релација које се успостављају између друштва и појединих подручја друштва попут образовања. Низови зависних веза и односа успостављају друштвену условљеност образовања. Истовремено, у друштвима се развија специфична култура или се друштва сама развијају унутар специфичног културног модела, што упућује на трочлану повезаност: друштво–култура–образовање. У том смислу образовање може да се посматра као социјално и културно засновани конструкт који се мења кроз време.

У савременом српском друштву које карактеришу континуиране промене у многим сферама, креатори образовних политика се налазе пред изазовом успостављања образовања које је усмерено на добробит детета. „Стварање” образовања које би пронашло праву меру односа између старог и новог, пресудно обликованог иновацијама које су производ измењене перцепције циљева у образовању у тзв. европском простору, сматра се, омогућило би успешну интеграцију детета у сопствено и у глобално друштво, на начин да им истински помогне да „граде животе који имају смисла и сврху у будућности коју једва можемо предвидети” (Робинсон 1999: 18).

Успешна интеграција појединца (детета или одрасле особе) у друштво претпоставља формирање и развијање личног и колективних идентитета, укључујући и културни идентитет. Идентитети су повезани са вредностима, нормама и моделима понашања које појединац усваја, што му омогућује идентификацију и поистовећивање са групом. Повезаност са кључним вредностима културе заједнице чије је део појединцу омогућава да формира стабилни идентитет, међутим, тек учењем о Другима остварује се пресудан чин у формирању стабилног идентитета који истовремено има одлике *ојивореној* идентитета. Отворени идентитет се темељи на способности *емјайије* са

другима, стварања дистанце према сопственим улогама и *интолеранције* према сталној вишесмислености (Мајер 2009).

Културни идентитет припада групи категорија које, због своје сложене и вишедимензионалне природе нису лако сазнатљиве нити се могу у потпуности разумети. Међу бројним одређењима могу се издвојити три суштинска „разумевања” културног идентитета: 1) Културни идентитет је истовремено појединачни ентитет, друштвена категорија и систем комуникативних пракси; 2) Културни идентитет је и индивидуални избор и групно право; 3) Културни идентитет је адаптиван, еволуирајући, флексибилан, преговарачки или непреговарачки, различит, заједнички и дискретан (Ким 2007).

У овом раду се под културним идентитетом подразумева идентитет који се гради на основу припадности културној групи и посебна је врста колективног идентитета (Council of Europe 2014: 13). Културни идентитет се одређује и као „самосвест припадника једне групе која историјски настаје и развија се у зависности од критеријума које та група успоставља у односима са припадницима других група” (Стојковић 2008: 26), успоставља се кроз „вредносне садржаје који конституишу културу, а то су традиција, језик, религија, право, обичаји, фолклор, митологија, уметност” (Божиловић 2007: 45) и изграђује социјалним учењем, а један од најзначајнијих чинилаца у том процесу је формално образовање (Коковић, Жолт 2003: 49).

Принцип културног идентитета, у низу принципа који су основ пожељне културне политике у савременом друштву, подразумева да свака култура представља јединствен и незаменљив скуп вредности. Културни идентитет је благо које витализира могућности човечанства за самоиспуњење подстицањем сваког појединца и сваке групе да потраже уточиште у својој прошлости, прихвате спољашње вредности компатибилне са сопственим и тако наставе процес сопственог напретка (Mexico City Declaration on Cultural Policies 1982, art. 4).

Представљање и ширење културних вредности кроз образовне програме води легитимизацији одређене културе и формирању културног идентитета. „Различите врсте културних ресурса и симбола које школе одабирају и организују [су] дијалектички повезане са различитим врстама нормативно и појмовно изражене свести какву ’захтева’ [...] друштво” (Епл 2012: 52), што води социјалној и културној саморепродукцији.

Култура и образовање су повезани: „Као колективни историјски феномен култура не може да постоји без непрестаног преношења и обогаћивања кроз образовање и организовано образовање често је устремљено ка остваривању управо ове сврхе” (Road Map for Arts Education 2006: 13). Формално образовање, дакле, посредује културу датог друштва учесницима образовног процеса и „омогућава сусрете” са другим културама. Из ове перспективе, непосредан утицај на школско учење о културном идентитету остварује се плановима и програмима наставе и учења, којима се утврђују наставни

предмети, број часова, циљеви и сврха програма за разреде, циљеви, исходи, садржаји и начин на који ће бити остварен сваки наставни предмет по разредима, врстама школе и нивоима образовања. Анализа Плана и програма наставе и учења за појединачне разреде првог циклуса основног образовања и васпитања показује да ли и у којој мери постоје елементи важни за формирање културног идентитета ученика.

Уметничко образовање се може разумети као аспект културног образовања које укључује нове и традиционалне уметничке форме у којима се ученици баве уметничким радом, размишљају и цене уметничка дела и стижу историјску и контекстуалну перспективу о улози уметности (О'Фарел, Ку-конен 2017: 7). Музичко образовање се, дакле, може поимати као елемент уметничког образовања.

Међународни позив за промоцију уметничког образовања у школама (1999) означавао је својеврсни преокрет у перцепцији улоге уметности у образовању: интересовање се са ефикасности музичке педагогије пренело на улогу уметничког образовања изван уметничког контекста – у димензију културе и димензију економије. А у дискурсу уметничког образовања постепено јача традиција спајања уметничког и културног образовања у један вид образовања (Вимер 2009: 18).

Постоје различите перспективе разумевања улоге уметничког образовања. Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу (УНЕСКО) полази од становишта да је уметничко образовање од пресудне важности за социјалну кохезију, формирање културног идентитета, очување културне разноликости, спречавање стандардизације и промовисање одрживог развоја.

УНЕСКО перспективу развоја уметничког образовања развија у следећим документима.

1) *Мапа пута за уметничко образовање: Израдња креативних капацитета за 21. век* предлаже начине имплементације уметничког образовања у школе, усклађене са специфичним националним контекстом, у коме се истичу следећи циљеви уметничког образовања: применити људска права у образовању и културној партиципацији; развијати индивидуалне капацитете; обезбедити квалитет образовања; промовисати свест о културној различитости (Road Map for Arts Education 2006);

2) *Сеулска агенда: Циљеви развоја уметничког образовања* промовише два приступа процесу учења у контексту уметничког образовања – „учење кроз уметност” и „учење о уметности” и истиче следеће циљеве: осигурати да уметничко образовање буде доступно као основна и одржива компонента високо квалитетне обнове образовања; обезбедити да су активности и програми уметничког образовања високог квалитета у концепцији и испоруци; применити допринос принципа и пракси уметничког образовања у решава-

њу друштвених и културних изазова у суочавању са данашњим светом (Seoul Agenda: Goals for the Development of Arts Education 2010) .

У образовном простору Европске уније (ЕУ) уметничко образовање је предуслов формирања компетенције назване „културна свест и изражавање” (EDUCULT 2013: 3). Европски референтни оквир компетенција (2006) утврђује осам кључних компетенција и препоручује их земљама чланицама Уније и другим земљама Европе као полазиште у креирању образовних политика. Овај оквир кључних компетенција је редефинисан и усвојен је нови документ – Препорука о кључним компетенцијама за целоживотно учење (2018), која садржи следеће компетенције: компетенција писмености; компетенција вишејезичности; математичка компетенција и компетенције у науци, технологији и инжењерству; дигитална компетенција; лична и друштвена компетенција и компетенција учење учења; грађанска компетенција; предузетничка компетенција; *компетијенција културне свессти и изражавања*.

Истицање компетенције „културне свести и изражавања” као једне од осам кључних указује на препознавање значаја културног и уметничког образовања у друштву. Ова компетенција се дефинише на следећи начин: „Компетенција – културна свест и изражавање – укључује разумевање и поштовање начина на који се идеје и смисао креативно изражавају и преносе у различитим културама у облику низа уметничких и других културних форми. Она укључује разумевање, развијање и изражавање личних идеја и осећаја припадности друштву или улоге у друштву на различите начине и у различитим ситуацијама” (Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning).

Европски музички савет (*European Music Council* – ЕМС), као невладино саветодавно тело ЕУ, формулише документ *Бонска декларација: следећи кораци* који је у основи развоја музичког образовања у тзв. европском образовном простору. У документу се истиче да је приступ музичком образовању и активном музичком учешћу људско право које мора бити осигурано за људе свих старосних узраста и порекла у Европи (ЕМС 2011: 2), музичко образовање мора бити континуирано, мора бити обавезан предмет у свим европским школама, мора се практиковати у различитим окружењима. Наглашава се да музика има интринсичну (или унутрашњу, битну, својствену) вредност. „Потребно је поштовати интринсичну вредност музике. Музика је моћан алат друштвеног учешћа и може послужити као средство изградње мостова и средство решавања *социјалних и културних изазова* у европским друштвима” (ЕМС 2011: 4).

Националне образовне политике прихватају наднационалне смернице и препоруке које уређују подручје образовања и воде ка његовој хомогенизацији (Барлоу, Робертсон 2003). У међународним документима (декларације, смернице, препоруке) утврђују се смернице за креирање образовних политика на националном нивоу.

Уколико се упореди европски оквир кључних компетенција из 2006. године са националним оквиром кључних компетенција из 2017. године, уочиће се дословно преузимање текста понуђеног оквира кључних компетенција и разлика у називу осме компетенције: у европском простору се та компетенција назива „културна свест и изражавање”, а код нас „културолошка освешћеност и изражавање”. У Закону о основама система образовања и васпитања (2017) „културолошка освешћеност и изражавање” се дефинише као „способност да се схвати значај креативних идеја, искустава и емоција у различитим медијима: музика, књижевност, плес, ликовна уметност и друго” (чл. 11).

Музика представља континуирани процес стварања значења у оквиру културе. „Музика представља релациону категорију, у смислу да људи уписују у њу значења, а касније, истом том музиком уписују значења у друге људе” (Рашић 2016: 133). Настава музике „пружа искуство јединственог естетског доживљаја, који је њен неодвојиви део и чини је специфичном у односу на већину предмета у општем наставном програму” (*Образовни стандарди за крај обавезног образовања* 2010: 5) и управо због те јединствености има прилику да активно учествује у обликовању културе.

Музика је и културни и друштвени феномен. Уколико се музика посматра као културни феномен, онда се као њено основно својство издваја комуникативност која се поима „као процес којим се успостављају значењске релације између музике као социокултурне категорије с једне стране, и човека/културе са друге, а које исходе формирањем идентитета (индивидуалних, колективних, локалних итд.)” (Ристивојевић 2013: 441), тј. кроз музику се успостављају културно препознатљива значења. Музика се посматра као друштвени феномен онда када почиње да остварује одређени друштвени утицај, „кад се кроз музику изражавају индивидуални и групни идентитети, кад музика постане средство споразумевања и разумевања” (Ристивојевић 2013: 448).

У очувању аутентичних културних вредности наставни предмети у основној школи који се, између осталог, баве културним коренима, попут Музичке културе, имају важну улогу јер код деце могу да развијају „осећај за припадност једном културном, географском и историјском простору, кроз одговарајуће садржаје и активности” (Суздиловски, Танасковић 2022: 419). Музика може да се посматра као саставни део културе „важан за формирање индивидуалног, друштвеног и националног идентитета [...] може послужити као простор и пракса која повезује чланове групе заједно, тако да они себе посматрају као припаднике одређене (националне) културе” (Суздиловски, Танасковић 2022: 420), што појединцу омогућава да се оријентише у свету у коме живи. Ауторке Д. Суздиловић и М. Танасковић (2022) истичу да музика укључује низ друштвених значења и делује на свим нивоима друштва, од појединачног до глобалног, да се кроз народну музику негује језик, наци-

онална свест, социјална припадност и посебност одређене средине. Улогу музике као специфичног медија комуникације који може да јача националну свест у политичком и културном животу истичу и други аутори, попут Б. Павловић и Д. Тракиловић (2014) које наглашавају да би коришћење народног музичког стваралаштва карактеристичног за различите области наше земље у основношколској настави музичке културе допринело њеном упознавању и разумевању: „применом у настави допринеће се упознавању и разумевању народне музичке традиције” (Павловић, Тракиловић 2014: 124). Традиционална музика има своју *йосебносї*:

[...] то говори да се она посматра кроз утискивање значења [...] а та се значења у овом случају односе на карактеристике попут аутентичности, изворности, постојаности које се перципирају у позитивном светлу, као нешто вредно, као један од идентитетских маркера одређене културне заједнице који, заједно са осталим елементима, твори есенцију свести тог заједништва. Требало би приметити да није нужно да сви припадници дате заједнице гаје исту врсту позитивног (или икаквог) виђења традиционалне музике. Међутим, то је ипак питање појединачних преференција и ставова, док је доминантни дискурс тај којим се одређују и успостављају друштвена правила (Ристивојевић 2013: 448).

Појединац у модерним друштвима није заточеник традиције али није, искључиво, ни „културни номад”. Кроз процес социјализације и васпитно-образовни процес он се упознаје са колективним стваралаштвом, што омогућује очување културног континуитета заједнице којој припада. У том контексту, предмет Музичка култура је одабран као важан сегмент укупног основношколског утицаја на „укорењивање ученика [...] у вредности националне културе и развијање свести о припадности одређеној заједници” (Аврамовић 2010: 75). Истовремено, то је предмет који омогућава културни контакт са другим традицијама и упућује на важност разумевања културних остварења различитих група. Дакле, предмет Музичка култура има мисију да ученицима основних школа пружи прилику да, с једне стране, упознају културна остварења заједнице којој припадају а са друге, да упознају културна остварења настала у другим заједницама. Одговор на питање да ли и у којој мери Музичка култура испуњава наведену мисију могла би да пружи тек бројна истраживања која би се континуирано спроводила, а овај рад представља само његов наговештај.

МЕТОД

Предмет истраживања у овом раду је утемељеност школског учења о културном идентитету у програмима наставе и учења Музичке културе у првом циклусу основног образовања и васпитања у Републици Србији.

Циљ рада је да се испита у којој мери елементи програма наставног предмета Музичка култура омогућавају остваривање општих циљева и исхода образовања и васпитања оријентисаних на стварање основе за формирање културног идентитета и у којој мери представљају јасну смерницу за развијање школског учења о културном идентитету.

Задачи истраживања су следећи:

1) Утврдити да ли законодавни оквир у Републици Србији, Закон о основама система образовања и васпитања и Закон о основном образовању и васпитању, садржи циљеве који су оријентисани на формирање културног идентитета ученика;

2) Утврдити да ли програми наставног предмета Музичка култура у првом циклусу основног образовања и васпитања садрже циљеве и исходе који стварају основе за формирање културног идентитета ученика;

3) Истражити заступљеност народних песама у препорученим композицијама за певање у програмима наставног предмета Музичка култура у првом циклусу основног образовања и васпитања и утврдити у којој мери доприносе школском учењу о културном идентитету;

4) Истражити заступљеност песама других народа и националних мањина у препорученим композицијама за певање у програмима наставног предмета Музичка култура у првом циклусу основног образовања и васпитања и утврдити у којој мери доприносе школском учењу о културном идентитету.

Постављене су следеће *хипотезе*:

Општа хипотеза: Закон о основама система образовања и васпитања и Закон о основном образовању и васпитању садрже циљеве који су оријентисани на стварање основа за формирање културног идентитета ученика.

Посебне хипотезе:

Програми наставног предмета Музичка култура садрже циљеве и исходе који пружају могућности за учење о културном идентитету;

Програми наставног предмета Музичка култура пружају могућности за учење о српском културном идентитету и стварају основе за формирање идентитета;

Програми наставног предмета Музичка култура пружају могућности за учење о културним идентитетима других народа и националних мањина.

У раду су коришћени дескриптивно-аналитички метод и анализа секундарне грађе (закон, програма наставе и учења) која уређује однос образовање – културни идентитет.

Анализирана су четири правилника о наставном плану и програмима предмета Музичка култура у првом циклусу основног образовања и васпитања у Републици Србији.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

АНАЛИЗА НОРМАТИВНОГ ОКВИРА КОЈИ РЕГУЛИШЕ ОБЛАСТ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Нормативни оквир који уређује подручје образовања у Републици Србији системски је усаглашен са тзв. европским смерницама и препорукама из домена образовања. У документу *Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године* у домену културе и културног идентитета се истиче да „основно образовање и васпитање има функцију да обезбеди базично/основно квалитетно образовање за све, остваривањем општих принципа, циљева и исхода образовања и васпитања и да омогући развијање кључних компетенција за целоживотно учење – функционална знања и вештине, мотивација за учење, ставови и вредности неопходни за формирање националног и културног идентитета, уз уважавање специфичности мултикултуралне средине, неопходни су за активан и конструктиван живот у савременом друштву” (*Стратегија развоја образовања и васпитања у Србији до 2030. године* 2021: 52).

Циљеви образовања и васпитања у члану 8. Закона о основама система образовања и васпитања (2019) представљени су у 18 тачака и утемељени су у потреби да кроз образовање појединац стекне знања, развије способности и формира ставове који ће му пружити прилику да кроз бројне интеракције у друштву оствари пун развој личности. Већина циљева индиректно је повезана са вредностима културе, у најширем смислу, а у тачкама 14, 15. и 16. наведене су вредности повезане са културним идентитетом које се кроз образовање развијају, и то: а) „развијање компетенција за разумевање и поштовање права детета, људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву” (тачка 14); б) „развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, толеранције и уважавање различитости” (тачка 15); в) „развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа, националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине” (тачка 16). Идентично формулисани циљеви налазе се и у Закону о основном образовању и васпитању (2019).

Исходи основног образовања и васпитања конкретизују очекиване резултате овог нивоа: у члану 22. Закона о основном образовању и васпитању (2019) наведени су исходи у 14 тачака међу којима су и исходи повезани са формирањем културног идентитета. Претпоставља се да ће ученици који су завршили основно образовање усвојити вредности културног идентитета заснованог на сопственом културном наслеђу и универзалним вредностима и то: а) „умети да препознају и уваже људска и дечја права и бити способни да активно учествују у њиховом остваривању” (члан 22. тачка 11); б) „имати развијено осећање припадности сопственој породици, нацији и култури, познавати сопствену традицију и доприносити њеном очувању и развоју” (члан 22. тачка 12); в) „знати и поштовати традицију, идентитет и културу других заједница и бити способни да сарађују са њиховим припадницима” (члан 22. тачка 13).

Овај кратки осврт на нормативна решења која уређују подручје образовања у Републици Србији показује да је законодавац изразио јасну намеру да се у формалном образовању створи контекст у коме ће учење о култури и културном идентитету бити интегрални део културе учења и културе школе. Наведена законска решења, може се закључити, стварају основе за формирање културног идентитета учесника образовног процеса.

АНАЛИЗА ПРОГРАМА НАСТАВНОГ ПРЕДМЕТА МУЗИЧКА КУЛТУРА У ПРВОМ ЦИКЛУСУ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

У првом циклусу основног образовања и васпитања у Републици Србији музичко образовање се реализује кроз обавезни наставни предмет Музичка култура. Предмет је самосталан у курикулуму у сва четири разреда првог циклуса и заступљен је једним часом у недељном фонду часова, а наставу изводи учитељ.

Програми предмета Музичка култура садрже *наставне области – шеме* за сваки појединачни разред првог циклуса основног образовања и васпитања, које су синхроне. На овом нивоу основног образовања и васпитања прописане су следеће: Слушање музике; Извођење музике; Музичко стваралаштво.

Програми наставног предмета Музичка култура садрже опште циљеве за сваки појединачни разред и оријентисани су на учење о културном идентитету ученика. Општи циљеви предмета Музичка култура у првом циклусу основног образовања и васпитања су „да код ученика развије интересовање и љубав према музици кроз индивидуално и колективно музичко искуство којим се подстиче развијање креативности, естетског сензибилитета и духа заједништва, као и одговорног односа према очувању музичког наслеђа и културе свога и других народа”.

Садржаји наставе предмета Музичка култура осмишљени су тако да ученицима пружају знања из области музичке уметности важна за разумевање, доживљавање, праћење и процењивање основних музичких вредности. Садржаји наставе у контексту учења о културном идентитету су *Народне њесме* (први, други и трећи разред) и *Традиционална и уметничка музика српског и других народа* и *Народне истре* (четврти разред).

Програми наставе и учења предмета Музичка култура у првом циклусу основног образовања и васпитања су засновани на општим циљевима и исходима основног образовања и васпитања. Усмерени су на процес и исход учења, а не на садржаје. Општи исходи су дефинисани као функционално знање ученика и воде развоју предметних, међупредметних и кључних компетенција за целоживотно учење на крају основног образовања и васпитања. Настава усмерена на опште исходе образовања у контексту учења о културном идентитету пружа прилику ученицима да развију осећање припадности колективитетима чији су чланови, породици, нацији, култури; затим, пружа им могућност да упознају сопствену традицију и културу и доприносе њеном очувању и развоју, као и да упознају традицију и културу других заједница и сарађују са њиховим припадницима. На тај начин се реализују и општи циљеви образовања представљени у *Стратегији развоја образовања и васпитања до 2030*, Закону о основама система образовања и васпитања (2019) и Закону о основном образовању и васпитању (2019): формирање ставова и уверења и усвајање друштвеноприхваћеног система вредности, развој личног и колективних идентитета (националног и културног), развијање осећања припадности држави Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика припадника других народа и националних мањина; очување традиције и културе српског народа и националних мањина и етничких заједница, других народа, развијање мултикултурализма, поштовање и очување националног и светског културног наслеђа, развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне и узрасне равноправности и толеранције.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја је у сарадњи са Заводом за вредновање квалитета образовања и васпитања утврдило Образовне стандарде за крај обавезног образовања за предмет Музичка култура (2010). Стандарди су изражени јасним тврдњама о томе шта би ученик требало да зна и требало да уме да уради у области музике по завршетку основног образовања и васпитања.

Стандарди су формулисани за четири области образовања и васпитања: 1) знање и разумевање, 2) слушање музике, 3) музичко извођење и 4) музичко стваралаштво.

Шта се очекује да ученик зна и уме на основном, средњем и напредном нивоу, у контексту учења о културном идентитету? Увид у обавезне

стандарде за крај обавезног образовања у области музичке културе даје одговор на постављено питање.

1) Основни ниво – Музичка култура: Зна да опише основне карактеристике музичких инструмената, историјско-стилских периода, музичких жанрова, народног стваралаштва; уме да препозна српски музички фолклор; уме да пева једноставне дечје, народне или популарне композиције; уме да изводи једноставне дечје, народне или популарне композиције на бар једном инструменту;

2) Средњи ниво – Музичка култура: Уме да анализира повезаност облика народног музицирања са специфичним контекстом народног живота;

3) Напредни ниво – Музичка култура: Разуме историјске и друштвене околности настанка жанра и облика музичког фолклора; уме да анализира слушани пример и открије везу опажајних карактеристика са контекстом настанка и применом различитих облика музичког фолклора (*Образовни сјџангарди за крај обавезног образовања 2010*).

Анализа програма наставног предмета Музичка култура у првом циклусу основног образовања и васпитања је показала да су циљеви и исходи предмета у значајној мери оријентисани на учење о култури и културним идентитетима што, претпоставља се, може да створи повољне услове и стабилне основе за формирање културног идентитета ученика.

АНАЛИЗА ПРЕПОРУЧЕНИХ КОМПОЗИЦИЈА У ПРОГРАМИМА НАСТАВНОГ ПРЕДМЕТА МУЗИЧКА КУЛТУРА

У овом делу рада анализира се заступљеност 1) народних песама у препорученим композицијама за певање и 2) песама других народа и националних мањина у препорученим композицијама за певање у првом циклусу основног образовања и васпитања.

Заступљеност народних песама у препорученим композицијама за певање

Правилници о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за први, други, трећи и четврти разред прописују препоручене композиције у три области: 1) област препоручених композиција за певање; 2) област препоручених композиција за слушање; и 3) област препоручених композиција за певање у хору. Сваку од наведених области препоручених композиција чини прописан број подобласти са прописаним бројем композиција.

Област препоручених композиција за певање у првом циклусу образовања и васпитања чини прописаних девет подобласти (химне, народне песме, традиционалне дечје игре, дечје песме, музичке игре, бројалице, свирање на

дечјим инструментима, песме чији су ствараоци деца, модели) са прописаним бројем препоручених композиција.

Табела 1. Препоручене композиције у подобластима по разредима

Подобласти	Разред	Број композиција	Разред	Број композиција	Разред	Број композиција	Разред	Број композиција
Химне	Први	3	Други	3	Трећи	3	Четврти	3
Народне песме	Први	7	Други	11	Трећи	9	Четврти	11
Традиционалне дечје игре	Први	0	Други	4	Трећи	2	Четврти	0
Дечје песме	Први	19	Други	19	Трећи	20	Четврти	19
Музичке игре	Први	10	Други	4	Трећи	10	Четврти	0
Бројалице	Први	10	Други	0	Трећи	0	Четврти	0
Свирање на дечјим инструментима	Први	8	Други	10	Трећи	6	Четврти	6
Песме чији су ствараоци деца	Први	0	Други	0	Трећи	0	Четврти	4
Модели	Први	5	Други	8	Трећи	11	Четврти	0

У првом разреду укупан број препоручених композиција за певање је 62, од којих је 7 народних песама и 55 осталих композиција.

Препоручене народне песме у првом разреду су: „На крај села жута кућа”; „Ми идемо преко поља”; „Игра коло”; „Ја посејах лан”; „Јеж”; „Ситна је киша падала” и „Божих, Божић благи дан”.

У другом разреду укупан број препоручених композиција за певање је 59, од којих је 11 народних песама и 48 осталих композиција.

Препоручене народне песме у другом разреду су: „Дуње ранке”; „Шетња”; „Зелени се јагодо”; „Лепа Анка”; „Вишњицица род родила”; „С оне стране Дунава”; „Седи Ћира на врх сламе”; „Ој Јело Јелице”; „Божићна песма”; „Ој Бадњаче Бадњаче” и „Помози нам вишњи Боже”.

У трећем разреду укупан број препоручених композиција за певање је 59, од којих је 7 народних песама и 52 остале композиције.

Препоручене народне песме у трећем разреду су: „Разгранала грана јоргована”; „Савила се бела лоза винова”; „Ја посејах лубенице”; „Дивна Дивна”; „У ливади под јасеном”; „Лепе ли су нано” и „На крај села жута кућа”.

У четвртном разреду укупан број препоручених композиција за певање је 39, од којих је 11 народних песама и 28 осталих композиција.

Препоручене народне песме у четвртном разреду су: „Поранила девојчица”; „Спустила се густа магла”; „Лепо ти је рано уранити”; „Додола”; „Једна стара мајка”; „Два се петла побеше”; „Јесте ли видели мога сина Јанка”; „Високо се вију лабудови”; „Боса Мара”; „Домаћице из куће” и „Подуна, мори Подуна”.

Бројчана заступљеност и избор народних песама у препорученим композицијама за певање у наставним програмима предмета Музичка култура у првом циклусу основног образовања и васпитања, може се закључити, у значајној мери могу да допринесу школском учењу о српском културном идентитету.

О улози музичког образовања у процесу конституисања културног идентитета говоре бројни аутори, потврђујући његов значај у процесу идентификације и поистовећивања појединца са групом. У контексту образовања, сматра се, музика је једна од кључних претпоставки формирања културног идентитета. „Преношењем културног наслеђа на будуће генерације млади чланови постају позитивно функционални за друштво у којем живе” (Оздек 2015: 84). Исти аутор наводи да је традиционални облик музичког наслеђа, *народна њесма*, главни носилац културног наслеђа и да представља „језгро културног идентитета једног народа јер истовремено садржи многе карактеристике културе: језик, говор и дијалект у усменом облику, приче о важним догађајима, ратовима, природним феноменима, важним људима, религији, традицији, обичајима, свакодневним предметима, свакодневном животу, друштвеним односима, архитектури, музичким инструментима” (Оздек 2015: 84).

У процесу конституисања и обликовања српског националног идентитета развијала се и аутентична српска музика, која је доприносила обликовању српског културног обрасца. Српска национална музика – традиционална и уметничка, јесте значајан елемент српске културе и битна одредница идентитета нашег народа која је кроз историју имала значајну улогу у формирању српског националног идентитета доприносећи његовом обликовању и очувању (Базић, Павловић 2017). „Традиционална народна музика у основношколској настави омогућава да се ученици упознају са сопственим етничким пореклом и културним идентитетом, док је уметничка музика домаћих композитора заснована на елементима српске традиционалне народне и духовне музике, па је као таква драгоцен наставни садржај, који, такође, омогућава упознавање и доживљавање српског идентитета” (Цицковић-Са рајлић, Павловић 2017: 49–50).

Заступљеност њесама друћих народа и националних мањина у препорученим композицијама за њевање

У првом циклусу основног образовања и васпитања област препоручених композиција за певање чини прописаних девет подобласти (Химне, Народне песме, Традиционалне дечје игре, Дечје песме, Музичке игре, Бројалице, Свирање на дечјим инструментима, Песме чији су ствараоци деца, Модели) са прописаним бројем препоручених композиција.

У првом разреду укупан број препоручених песама је 62, при чему је број песама других народа и националних мањина 1. У првом разреду је препоручена словачка народна песма „Песма у колу”.

У другом разреду укупан број препоручених песама је 59, при чему песме других народа и националних мањина нису предвиђене наставним програмом.

У трећем разреду укупан број препоручених песама је 59, при чему је број песама других народа и националних мањина 2. У трећем разреду је препоручена децја песма из Енглеске „Шта радимо ујутро” и народна песма из Црне Горе „Под оном, под оном, гором зеленом”.

У четвртном разреду укупан број препоручених песама је 39, при чему је број песама других народа и националних мањина 3. У четвртном разреду су препоручене народна песма из Немачке „Птице се враћају”, песма из Румуније „Прича о чобанчету са фрулом” и песма из Данске „Стигло је лето”.

У наставним програмима предмета Музичка култура у првом циклусу основног образовања и васпитања у препорученим композицијама за певање има мали број песама других народа и националних мањина, што показује да учињени избор у недовољној мери доприноси школском учењу о другим културама.

Оскудан избор песама других народа и националних мањина показује недостатак „слуха” за проучавање других култура, што умањује могућност развијања интеркултуралности у формалном образовању. „У контексту образовања проучавање других култура омогућило би ученицима да буду отворенији и толерантнији према новим садржајима уважавајући суштинске вредности из било које друге културе без обзира на порекло” (Волк 1998: 6). У основи интеркултурализма је схватање да разноликост култура и сусрет са њима обогаћује и живот појединца и живот друштва, да сусрети различитих култура могу да се остварују на начин да свака од њих задржи властиту посебност поштујући посебност друге. Учење о другим културама кроз музичко образовање представљало би основу за формирање позитивних и конструктивних односа са људима из других култура што, у суштини, представља интеркултурну компетенцију на начин како је дефинисана у актима Савета Европе: Интеркултурна компетенција значи разумети и поштовати људе из других култура, реаговати на одговарајући начин, ефикасно и са поштовањем приликом интеракције и комуникације и успоставити позитивне и конструктивне односе (*Developing Intercultural Competence through Education* 2013: 7). Већа заступљеност песама других народа и националних мањина у препорученим композицијама за певање би била у функцији разумевања других култура и припреме деце за успостављање позитивних односа са њеним припадницима.

ЗАКЉУЧАК

Изведено истраживање је показало следеће.

1) Општа хипотеза – *Закон о основама система образовања и васпитања и Закон о основном образовању и васпитању садржи циљеве који су оријентисани на формирање културног идентитета ученика* – потврђена је.

Истраживање је показало да нормативи који уређују подручје основног образовања и васпитања у Републици Србији омогућавају стварање основа за формирање културног идентитета ученика: препознат је значај утемељености у властитој култури (кључна компетенција: културна осведошћеност и изражавање), што је претпоставка развијања културног идентитета. Истовремено, препознат је и значај развијања сензибилизације за културна достигнућа Других (поштовање културних различитости), што је претпоставка успешног успостављања културних контаката и сарадње која проистиче из њих.

2) Посебна хипотеза – *Програми наставног предмета Музичка култура садрже циљеве и исходе који ипужају моћност за учење о културном идентитету* – потврђена је.

Програми наставног предмета Музичка култура у првом циклусу основног образовања и васпитања представљају међусобно повезане целине које на доследан начин упознају ученике са културним/музичким наслеђем, развијају свест о вредности културних/музичких остварења и њиховом значају за развој појединца (у смислу богаћења њиховог личног искуства) и за развој друштва (у смислу јачања његове унутрашње повезаности). Препоручују се садржаји оријентисани на формирање српског културног идентитета и, у мањој мери, препоручују се и садржаји који су у функцији упознавања музичких остварења других народа и националних мањина. На овај начин, формално образовање може код ученика да подстиче потребу за продубљењим упознавањем музичког стваралаштва заједнице којој припада, за стваралаштво само, као и за остваривањем културних контаката са Другима. А из те радозналости може да проистекне континуирани интеркултурни дијалог који би био у функцији остваривања добробити за његове учеснике: сарадња у домену културе између припадника различитих културних група води њиховом бољем разумевању и, макар симболично, умањује ризик међусобног сукобљавања.

3) Посебна хипотеза – *Програми наставног предмета Музичка култура ипужају моћност за учење о српском културном идентитету* – потврђена је.

Заступљеност и избор народних песама у препорученим композицијама за певање у програмима предмета Музичка култура у првом циклусу основног образовања и васпитања у значајној мери доприносе школском учењу о српском културном идентитету.

4) Посебна хипотеза – *Програми насипавној предмета Музичка култура иружају мојћностии за учење о друћим културним идентитетима* – није потврђена.

Минимална заступљеност и избор песама других народа и националних мањина у препорученим композицијама за певање у програмима наставног предмета Музичка култура у првом циклусу основног образовања и васпитања у недовољној мери доприносе школском учењу о другим културама и идентитетима. У избор препоручених песама нису ушла музичка остварења суседних народа, као да не постоји јасан концепт избора песама: да ли је пресудан фактор у одабиру географска близина/удаљеност, сличност/различитост у музичком изразу или нешто друго – остаје неодгонетнуто.

Изведено истраживање је само дотакло тематику школског учења о другим културама кроз музичко образовање, а намера је била да се подстакну даља истраживања у овој области, у циљу унапређивања образовних политика у Републици Србији.

ЛИТЕРАТУРА

Антонијевић (2014): Р. Антонијевић, *Ушемељење система знања у педагогији*, Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду, Институт за педагогију и андрагогију.

Аврамовић (2010): З. Аврамовић, Образовна политика између глобалног и националног васпитања у време глобализације, *Мојћности националног васпитања у време глобализације*, 67–80.

Барлоу, Робертсон (2003): М. Barlou, Н. Dž. Robertson, Homogenizacija školstva, *Globalizacija – argumenti protiv*, Београд: Clio, 81–96.

Базић, Павловић (2017): Ј. Bazić, В. Pavlović, Uloga muzike u formiranju i rekonstrukcijama srpskog nacionalnog identiteta, *Srpska politička misao*, 1/24 (vol. 55), 279–298.

Божиловић (2007): Н. Božilović, *Kultura i identiteti na Balkanu*, Niš: Filozofski fakultet, Centar za sociološka istraživanja.

Вимер (2009): А. Wimmer, Herder's Heritage and the Boundary-Making Approach: Studying Ethnicity in Immigrant Societies, *Sociological Theory*, 27(3), 244–270.

Волк (1998): Т. М. Volk, *Music, education, and multiculturalism: Foundations and principle*, New York and Oxford: Oxford University Press.

Епл (2012): W. M. Apple, *Ideologija i kurikulum*, Београд: Fabrika knjiga.

Закон о основама система образовања и васпитања, *Службени гласник РС*, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закони и 10/2019, Београд: Службени гласник.

Закон о основном образовању и васпитању, *Службени гласник РС*, бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018 – др. закон и 10/2019, Београд: Службени гласник.

Ким (2007): Y. Y. Kim, Ideology, identity, and intercultural communication: An analysis of differing academic conceptions of cultural identity, *Journal of Intercultural Communication Research*, 36(3), 237–253.

Коковић, Жолт (2003): D. Koković, L. Žolt, Činioci negovanja nacionalnog i kulturnog identiteta u Vojvodini, *Sociološki pregled*, 37(1–2), 45–59.

Мајер (2009): Т. Majer, *Identitet Evrope: jedinstvena duša Evropske unije?*, Београд: Службени гласник.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја (2017): Правилник о Националном оквиру образовања и васпитања, *Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник*, број 98/2017, Београд: МПНТР.

Министарство просвете Републике Србије, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања (2010): *Образовни стандарди за крај обавезног образовања*, Београд: МПНТР, ЗВКОВ.

Оздек (2015): А. Özdek, The Position of Folk Music in National Music Education: Case of Turkey and Azerbaijan, *Anadolu Journal of Educational Sciences International, Art Education Special Issue*, 84–112.

О’Фарел, Куконен (2017): L. O’Farrell, T. Kukkonen, *Transformative Action on Arts Education: Re-invigorating the Seoul Agenda*, A Position Paper, Canada: UNESCO.

Правилник о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања, *Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник*, број 10/2017, Београд: Службени гласник.

Правилник о програму наставе и учења за други разред основног образовања и васпитања, *Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник*, број 16/2018, Београд: Службени гласник.

Правилник о програму наставе и учења за трећи разред основног образовања и васпитања, *Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник*, број 5/2019, Београд: Службени гласник.

Правилник о наставном програму за четврти разред основног образовања и васпитања, *Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник*, број 3/2006, Београд: Службени гласник.

Павловић, Тракиловић (2014): Б. М. Павловић, Д. С. Тракиловић, Народна музичка традиција северног Косова у функцији наставе Музичке културе у основној школи, *Узданица*, XI/1, 111–125.

Рашић (2016): М. Rašić, Antropologija muzike: paradigme i perspektive, *Zbornik radova akademije umetnosti*, 4, 133–145.

Ристивојевић (2013): М. Ристивојевић, Музика као културни феномен, *Етноантрополошки проблеми*, 8(2), 441–451. Приступљено јануара 2024. на <https://eap.ica.org/index.php/eap/article/view/582/564>

Робинсон (1999): К. Robinson, *All Our Futures: Creativity, Culture and Education*, London: Institution: National Advisory Committee on Creative and Cultural Education.

Стојковић (2008): В. Stojković, *Evropski kulturni identitet*, Београд: Службени гласник.

Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године, Београд: Службени гласник. Приступљено новембра 2023. на <http://www.pravnoinformacionisistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/63/1/reg>.

Суздиловски, Танасковић (2022): Д. М. Суздиловски, М. С. Танасковић, Национални идентитет у уџбеницима музичке културе, *Башинина*, 58, 419–430. Приступљено јануара 2024. на <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0353-90082258419S>

Цицковић-Сарајлић, Павловић (2017). Д. Цицковић-Сарајлић, Б. Павловић, Заступљеност српске народне и уметничке музике у основношколским програмима и уџбеницима музичке културе, *Нова школа*, XIII(2), 49–61.

Council of the European Union (2018): Council Recommendation on key competences for lifelong learning, *Official Journal of the European Union*, C 189/1, Strasbourg: Council of Europe.

Council of Europe (2013): *Developing Intercultural Competence through Education*, Strasbourg: Council of Europe Publishing.

EDUCULT – Institute of Cultural Policy and Cultural Management (2013): *Arts Education Monitoring System (AEMS), Final Report*, Vienna: EDUCULT.

European Music Council (2011): *The Bonn Declaration for Music Education in Europe*. Bonn: European Music Council. Retrieved in November 2023 from https://www.emc-imc.org/fileadmin/7_Cultural_Policy/Bonn_Declaration.pdf.

UNESCO (2010): *Seoul Agenda: Goals for the Development of Arts Education*, Seoul: Second World Conference on Arts Education.

UNESCO (2006): *Road Map for Arts Education*, The World Conference on Arts Education: Building Creative Capacities for the 21st Century, Lisbon, 6–9 March 2006.

UNESCO (1999): *International appeal for promotion of the Arts in education*, Paris: UNESCO.

UNESCO (1982): *Mexico City Declaration on Cultural Policies*, World Conference on Cultural Policies, Mexico City.

Vesna S. Trifunović

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

Department of Social Sciences and Humanities

MUSIC CURRICULA AND CULTURAL IDENTITY

Summary: The paper deals with teaching Music in the first cycle of primary education in the Republic of Serbia from the point of view of the presence of cultural identity content in Music curricula.

The goal of the paper is to investigate to what extent the Music curricula enable the achievement of the learning outcomes related to creating cultural identity, and to what extent they offer a clear guideline for learning about cultural identity. Therefore, a review of both international and national documents related to the development of culture and identity in education are given. In addition, the Music curricula are analysed in order to determine whether they contain elements that support learning about cultural identity. The descriptive research analysis method and the secondary analysis of the documents (laws, curricula) related to education and cultural identity are used in the research. The main findings of the research show that the analysed curricula 1) are aligned with international and national documents that regulate the field of education and develop a strategy for con-

necting cultural and educational policies; 2) they enable learning about culture and identity and create a basis for the creation of cultural identity. It is necessary, however, that Music curricula broaden their cultural basis and serve the purpose of developing children's intercultural competencies.

Keywords: culture, cultural identity, education, Music, first cycle of primary education.